अध्याय 2: नित्यं पिबामः सुभाषितरसम्

विषय-सूची

8 प्रश्नावली · 28 प्रश्न

प्रश्नावली 1	अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखन्तु। (एक पद में उत्तर)	5 प्रश्न
प्रश्नावली 2	निम्नलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि पूर्णवाक्येन लिखन्तु। (पूर्ण वाक्य में उत्तर)	5 प्रश्न
प्रश्नावली 3	उदाहरणानुसारं श्लोकांशान् यथोचितं योजयन्तु। (मिलान)	1 प्रश्न
प्रश्नावली 4	निम्नलिखितानां वाक्यानां समानार्थकान् श्लोकांशान् पाठात् चित्वा लिखन्तु।	4 प्रश्न
प्रश्नावली 5	अधोलिखितानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं पर्यायपदानि लिखन्तु। (यथा- वपुः – शरीरम्)	6 प्रश्न
प्रश्नावली 6	अधः प्रदत्तेषु रिक्तस्थानेषु तृतीयाविभक्तेः समुचितरूपाणि लिखन्तु।	1 प्रश्न
प्रश्नावली 7	कोष्ठके पदानि विलिख्य सुभाषितं पूरयन्तु।	1 प्रश्न
प्रश्नावली 8	उपर्युक्तानि सुभाषितानि पठित्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु।	5 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखन्तु। (एक पद में उत्तर)

प्रश्न 1

(क) नरः कतिभिः वकारैः पूजितः भवति ?

हल

वस्त्र, वपु, वाणी, विद्या तथा विनय — इति पञ्च वकाराः।

उत्तर: पञ्चभिः

प्रश्न 2

(ख) पुरुषेण कति दोषाः हातव्याः ?

हल

निद्रा, तन्द्रा, भयं, क्रोधः, आलस्यं, दीर्घसूत्रता — इति षड् दोषाः।

उत्तर: षड्

प्रश्न 3

(ग) बुद्धिः केन शुध्यति ?

हल

'बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति' इति सुभाषितानुसारम्।

उत्तर: ज्ञानेन

प्रश्न 4

(घ) जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः कः पूर्यते ?

हल

जलबिन्दूनां निपातेन क्रमशः घटः पूर्यते।

उत्तर: घटः

प्रश्न 5

(ङ) आलस्यं केषां महान् रिपुः अस्ति ?

हल

'आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः' इति सुभाषितानुसारम्।

उत्तर: मनुष्याणाम्

प्रश्नावली 2 — निम्नलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि पूर्णवाक्येन लिखन्तु। (पूर्ण वाक्य में उत्तर)

प्रश्न 1

(क) नरः कथं पूजितो भवति ?

हल

वस्त्रेण, वपुषा, वाचा, विद्यया, विनयेन च युक्तः नरः पूजितो भवति।

उत्तर: वस्त्रेण वपुषा वाचा विद्यया विनयेन च (इति एतैः) पञ्चभिः वकारैः युक्तः नरः पूजितः भवति।

प्रश्न 2

(ख) पुरुषेण के दोषाः हातव्याः ?

हल

भूतिम् (ऐश्वर्यम्) इच्छता पुरुषेण षड् दोषाः त्यक्तव्याः।

उत्तर: षड् दोषाः पुरुषेण इह हातव्याः भूतिम् इच्छता — निद्रा तन्द्रा भयं क्रोधः आलस्यं दीर्घसूत्रता।

प्रश्न 3

(ग) कस्य बुद्धिः विस्तारिता भवति ?

हल

यः पठति, लिखति, पश्यति, परिपृच्छति, पण्डितान् उपाश्रयति च — तस्य बुद्धिः विस्तारिता भवति।

उत्तर: यः पठति लिखति पश्यति परिपृच्छति पण्डितान् उपाश्रयति च तस्य बुद्धिः दिवाकरकिरणैः नलिनीदलम् इव विस्तारिता भवति।

प्रश्न 4

(घ) किं कृत्वा मनुष्यः नावसीदति ?

हल

'नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति' — उद्यमं कृत्वा।

उत्तर: उद्यमं कृत्वा मनुष्यः नावसीदति।

प्रश्न 5

(ङ) व्यासस्य वचनद्वयं किम् ?

हल

व्यासेन उक्तं द्विवचनम् — परोपकारः पुण्याय, परपीडनं पापाय।

उत्तर: 'परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम्।' इति व्यासस्य वचनद्वयम्।

प्रश्नावली 3 — उदाहरणानुसारं श्लोकांशान् यथोचितं योजयन्तु। (मिलान)

प्रश्न 1

श्लोकांशान् यथोचितं योजयन्तु (क–ङ)।

हल

स्तम्भ के श्लोकांशों का उचित मिलान। स्रोत में केवल उत्तर-कुंजी दी गई है; मूल स्तम्भ-पद पाठ्यपुस्तक/मंजूषा में हैं।

उत्तर: (क) – (ii), (ख) – (i), (ग) – (v), (घ) – (iii), (ङ) – (iv)

प्रश्नावली 4 — निम्नलिखितानां वाक्यानां समानार्थकान् श्लोकांशान् पाठात् चित्वा लिखन्तु।

प्रश्न 1

(क) मधुरवाण्या सर्वे प्रसन्नाः भवन्ति।

हल

मधुरवचनेन सभी प्राणी सन्तुष्ट होते हैं — पाठ का समानार्थक श्लोकांश।

उत्तर: प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः।

प्रश्न 2

(ख) परिश्रमेण तुल्यः बान्धवः नास्ति।

हल

उद्यम के समान कोई बन्धु नहीं — पाठ का समानार्थक श्लोकांश।

उत्तर: नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति।

प्रश्न 3

(ग) परोपकारेण मानवस्य पुण्यार्जनं भवति।

हल

परोपकार से पुण्य प्राप्त होता है — पाठ का समानार्थक श्लोकांश।

उत्तर: परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम्।

प्रश्न 4

(घ) हिन्दुमहासागरात् हिमालयपर्यन्तं भारतवर्षम्।

हल

समुद्र के उत्तर व हिमालय के दक्षिण का भूभाग भारतवर्ष — पाठ का समानार्थक श्लोकांश।

उत्तर: उत्तरं यत्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम्। वर्षं तद् भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः।

प्रश्नावली 5 — अधोलिखितानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं पर्यायपदानि लिखन्तु। (यथा- वपुः – शरीरम्)

प्रश्न 1

(क) जलम् – ?

हल

जल का पर्यायवाची।

उत्तर: तोयम्

प्रश्न 2

(ख) लोचनम् – ?

हल

नेत्र का पर्यायवाची।

उत्तर: नयनम्

प्रश्न 3

(ग) धनम् – ?

हल

धन का पर्यायवाची।

उत्तर: वित्तम्

प्रश्न 4

(घ) बुद्धिः – ?

हल

बुद्धि का पर्यायवाची।

उत्तर: ज्ञानम्

प्रश्न 5

(ङ) रिपुः – ?

हल

शत्रु का पर्यायवाची।

उत्तर: शत्रुः

प्रश्न 6

(च) समुद्रः – ?

हल

समुद्र का पर्यायवाची।

उत्तर: रत्नाकरः

प्रश्नावली 6 — अधः प्रदत्तेषु रिक्तस्थानेषु तृतीयाविभक्तेः समुचितरूपाणि लिखन्तु।

प्रश्न 1

तृतीयाविभक्तेः समुचितरूपैः रिक्तस्थानानि पूरयन्तु।

हल

(एकवचनम् — द्विवचनम् — बहुवचनम्)
सुधाखण्डेन — सुधाखण्डाभ्याम् — सुधाखण्डैः (उदाहरणम्)
वृक्षेण — वृक्षाभ्याम् — वृक्षैः
लतया — लताभ्याम् — लताभिः
देशेन — देशाभ्याम् — देशैः
पुण्येन — पुण्याभ्याम् — पुण्यैः
विनयेन — विनयाभ्याम् — विनयैः

उत्तर: वृक्षाभ्याम्, वृक्षैः; लतया; देशेन; पुण्याभ्याम्, पुण्यैः; विनयेन, विनयाभ्याम्

प्रश्नावली 7 — कोष्ठके पदानि विलिख्य सुभाषितं पूरयन्तु।

प्रश्न 1

कोष्ठके पदानि विलिख्य सुभाषितं पूरयन्तु।

हल

(क) उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम् ।
वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः ॥

(ख) प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः ।
तस्मात् तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ॥

उत्तर: उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम् । वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः ॥ / प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः । तस्मात् तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ॥

प्रश्नावली 8 — उपर्युक्तानि सुभाषितानि पठित्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु।

प्रश्न 1

(क) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो ..... रिपुः।

हल

आलस्य मनुष्यों का शरीरस्थ बड़ा शत्रु है।

उत्तर: आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः।

प्रश्न 2

(ख) ..... वचने का दरिद्रता।

हल

इसलिए वही (प्रिय) बोलना चाहिए; वचन में कैसी दरिद्रता।

उत्तर: तस्मात् तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता।

प्रश्न 3

(ग) यः पठति लिखति पृच्छति .....

हल

जो पढ़ता, लिखता, पूछता और पण्डितों का आश्रय लेता है।

उत्तर: यः पठति लिखति पृच्छति पण्डितानुपाश्रयति।

प्रश्न 4

(घ) स हेतुः सर्वविद्यानां ..... धनस्य च।

हल

वही सभी विद्याओं, धर्म और धन का कारण है।

उत्तर: स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च।

प्रश्न 5

(ङ) ..... बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति।

हल

विद्या और तप से भूतात्मा तथा ज्ञान से बुद्धि शुद्ध होती है।

उत्तर: विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति।